

ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКИХ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОЛФАКТОРНОГО ТА ДЕГУСТАТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Проблема історичного розвитку мови така, що активно вивчається і досліджується у сучасній лінгвістиці [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 13; 14]. Діахронний та етимологічний аспекти дієслів були предметом вивчення у працях Л. В. Балашової, О. В. Падучевої, О. І. Дмитрієвої, Н. А. Тупікової, К. Блома, Н. С. Новікова, О. А. Слободян, С. Є. Кузьміної, Є. І. Колосової, Г. А. Ніколаєва, Л. І. Бараннікової та ін.

„Те, що ми називаємо етимологією, є нічим іншим, як коротка історія слова. Історія слова, в свою чергу, не складає певного розділу загальної історії мови, але зливається з історією інших слів, не утворюючи різних кордонів” [12, 214]. Отож, метою даної роботи є виклад історії семантичної структури англійських сенсорних дієслів сприйняття на нюх (дієслів олфакторного сприйняття) та на смак (дієслів дегустативного сприйняття). Завданнями є наступні: проаналізувати їх етимологію, відтворити той прошарок сенсорної дієслівної лексики, що утворилися від основних індоєвропейських і прагерманських основ на позначення сенсорного елементу олфакторного та дегустативного сприйняття. Тому для того, щоб охарактеризувати систему значень, представлених у сенсорному словнику англійських дієслів на позначення сенсорного елементу олфакторного та дегустативного сприйняття в історичній перспективі, необхідно перш за все описати долю кожного окремо взятого сенсорного дієслова всередині лексико-семантичних сенсорних полів на позначення олфакторних та смакових видів чуттєвого сприйняття, і виявити відповідні компоненти сенсорних значень. У роботі ми поєднали семантичний підхід з ономазіологічним, що дало можливість виділити основні семантичні ланцюжки сенсорних дієслів на позначення олфакторного та дегустативного сприйняття, а застосування концептуального аналізу дозволило нам виокремити ті концепти, котрі вербалізовані ними. Основними джерелами в установленні джерел походження основних сенсорних дієслів слугують тлумачні та етимологічні словники англійської мови XIX – XX ст. [9; 15; 16; 17; 18; 19].

Етимологічний аналіз засвідчив, що еволюція семантики англійських сенсорних дієслів на позначення олфакторного та дегустативного сприйняття сягає своїми коренями індоєвропейської прамови та прагерманської мови. В індоєвропейській прамові існувала велика кількість лексем, що містять сенсорний компонент або мають денотативне значення одного з п'яти основних видів чуттєвого сприйняття. Однак не всі вони набули безпосереднього розвитку в германських мовах. Є випадки, коли індоєвропейські корені лише частково проявили себе у групі германських мов, тобто стали основою утворення ряду слів у деяких германських мовах, окрім англійської. Розглянемо і проаналізуємо ті індоєвропейські (далі – іє.) гнізда, котрі безпосередньо є джерелом походження сенсорних дієслів на позначення олфакторного та дегустативного сприйняття, що у системі дієслова англійської мови складають ядро відповідних лексико-семантичних полів (далі – ЛСП).

Проведений етимологічний аналіз англійських сенсорних дієслів олфакторного сприйняття показав, що історія цих дієслів досить непроста. Склад лексем на позначення цього чуттєвого сприйняття у різні періоди розвитку англійської мови суттєво відрізняється. Одні лексеми зникають з ужитку в силу незрозумілих причин, виникнення інших – нез'ясованого походження. Тому для того, щоб ліпше уявити процес розвитку та становлення цих сенсорних дієслів, доречно проаналізувати їхню етимологію у перспективній площині. В індоєвропейській прамові було вісім основ на позначення олфакторного сприйняття. Це – іє. **smerd-*, **sweg-*, **bhrag-*, **g^whrē-*, **neuks-*, **od-*, **ētm-*, **smelə-*. Одні з них, розвиваючись, зберегли свою первинну семантику, інші у процесі історичного розвитку її втратили, але у своїх нових смислах містять незначний відтінок компонента первинного значення „нюхати, відчувати нюхом”. Іє. гніздо **smerd-* стало основою утворення слів у балто-слов'янській групі мов з негативним відтінком значення „смердіти, воняти”. Від іє. **g^whrē-* розвинулися лексеми в індійській та грецькій мовах, які мають значення „сприймати на нюх, відчувати запах”. У германських мовах від цих двох іє. гнізд не відбулося подальшого розвитку. Наше етимологічне дослідження засвідчує, що не всі лексеми давньоанглійської мови (далі – да.) на позначення процесу олфакторного сприйняття, що походять з коренів індоєвропейської прамови і відповідних їм германських основ, отримали свій подальший розвиток в історії англійської мови. Певний прошарок англійських лексем, зокрема і сенсорних дієслів, на позначення чуттєвого сприйняття на нюх розвинувся не від германських, а від латинських (далі – лат.) основ, котрі утворилися з одного й того ж індоєвропейського гнізда (див. етимологічні ланцюжки 1-10).

1. іє. **sweg-* > герм. **swikan-*, **swakinōn-*, **swakjan-* > да. *swecc*, *swäcc*, (*ge*)-*sweccan* (подальший розвиток не встановлено, можливо, вийшло з ужитку)
2. іє. **bhrag-* > герм. **brakkēn* > (да., са. не відомо) англ. *brache*
3. іє. **bhrag-* > лат. *fragrā-re* > са. *fragraunt* > англ. *fragrant*, *fragrance*
4. іє. **bh(e)rā-* > герм. **brād-* > да. *bræð* > са. *brēð* > англ. *breath*, *to breathe*
5. іє. **neuks-* > герм. **niuxsan-* > да. *nēosan*, *nēosian* > са. *noselen* > англ. *nuzzle*
6. іє. **od-* > лат. *odor* > англ.-норм. *odour* > англ. *odour*
7. іє. **od-* > лат. **olēre* > англ. *olfact*
8. іє. **ētm-* > герм. **ēma-/ēdmā-* > да. *æðm*, *ēðm*, *æðmian*, *ēðian* > са. *ēdem* > англ. *atman*
9. іє. **smelā-* > герм. **smor-* > да. *smorian* > са. *smorther* > англ. *smother*
10. іє. **smelā-* > герм. **smuljan-/smōlian-* > (да. форма не відома) са. *smolder*, *smellen* > англ. *smoulder*, *smell*

Здійснений етимологічний аналіз констатував, що у писемних пам'ятках і лексикографічних джерелах давньоанглійської мови прямого відповідника сенсорному дієслову *to taste* „пробувати на смак, покуштувати” не було, натомість існували інші СД, що передавали цю концептосферу чуттєвого сприйняття, і, зокрема, да. *smāccan*, значення якого замінило семантику *to taste* у давньоанглійській мові. Саме англ. *to taste* виникло у середньоанглійській (у ланцюжках – са.) період у 1290 р. і первинно передавало значення *to touch*, *to handle* „доторкатися, чіпати, брати”. Основою його творення стали слова романського походження дфр. *taster* і лат. *taxitāre*, у розвитку семантики цих слів спостерігається звуження значення. Свое теперішнє значення СД *to taste* набуло у XIII ст. від дфр. дієслова *taster to taste* „пробувати на смак, покуштувати”: са. *tasten* < дфр. *taster* (фр. *tâter*, іт. *tastare to taste, feel, try, touch* „покуштувати, відчувати, пробувати, доторкатися”, давньоіспанське *tastar.*) < лат. *taxitāre*. Лат. *taxitāre* є ітеративною формою лат. *taxāre evaluate, handle* „оцінювати, чіпати, перебирати руками”. Форма *taxāre* (< **tagsāre*) є інтенсифікованою формою лат. *tangere to touch*. Ось чому початковим значенням *to taste* було *to keep on touching, to feel carefully* „продовжувати чіпати, обмацувати ретельно”. Лат. основа **tang-* „гострий смак, запах” споріднена з са. *tange* „водорість”, яке скандинавського походження. Від романської основи утворилися також верхньонімецьке і гол. *tasten* „доторкатися, пробувати на смак.” Ретроспективний етимологічний аналіз засвідчив, що лат. СД *taxāre* (< **tagsāre*) походить від іє. сенсорного гнізда сприйняття на дотик **tag-*, яке означало *to touch, gripe* „доторкатися, хапати”. Первинні значення са. СД *tasten* „*to feel, handle*” у XIII ст. поступово доповнюються іншими компонентами – *to touch, to taste* і *to kiss*. З 1300 р. у його семантику входить компонент *to take a little food or drink* „їсти, пити маленькими порціями”, ще один компонент „сприймати за допомогою смакового відчуття” появився з 1340 р. Відтінок значення *to have a certain taste or flavor* „мати певний смак або присмак” вперше засвідчений в 1552 р. і в цьому смислі замінив ендемічне да. СД *smack*. Дериватив від СД *to taste - tasty* „смачний” виник у 1617 р. і наприкінці XVIII ст. також передавав компонент *tasteful* „той, що має добрий смак елегантний”.

Нами встановлено, що серед англійських сенсорних дієслів, які складають ядро концептосфери чуттєвого сприйняття на смак, є лексема, походження якої не зовсім відоме – це СД *to drink* „пити”. Відомо, що воно походить від герм. основи **drengkan*, однак гніздо іє. прамови, з якого утворилася ця герм. основа, не встановлено. Більшість іє. слів з подібною семантикою походять від іє. гнізда **ro(i)-* „пити”, наприклад: гр. *πινω*, лат. *biber*, ірландське *ibim*, давньослов'янське *piti*, англ. *imbibe* „насичувати, просочувати, вдихати”. Сучасному англ. СД *to drink* відповідають семантично аналогічні са. *drinken* і да. *drincan*, що утворилися від герм. **drengkan* і споріднені з середньовісверхньонімецьким і німецьким *trinken*, давньовісверхньонімецьке *trinkan*, готське *drigkan*, давньосаксонське *drinkan*, фризьке *drincken*, давньофризьке *drinka*, гол. *drinken*, дат. *drikke*, шведське *dricka*, ісландське *drekka*.

За допомогою етимологічного аналізу встановлена динаміка сенсорних дієслів англійської мови на позначення дегустативного сприйняття, що походять від індоєвропейських етимологічних гнізд **geus-*, **smeg(h)-*, **sap-*, **seu-/se^wə*, **s^uel(k)-*, **ed-*, **leigh-*, **g^were-/g^wrō-*. Результати проведеного нами етимологічного дослідження показують, що англійські сенсорні дієслова сприйняття на смак мають індоєвропейське і латино-романське походження. Більшість із них утворені від іє. гнізд **geus-*, **smeg(h)-*, **sap-*, **seu-/se^wə*, **s^uel(k)-*, **ed-*, **leigh-*, **g^were-/g^wrō-*, які складають одну з об'ємних (серед інших іє. основ з компонентом чуттєвого сприйняття) групу на позначення дегустативного сприйняття (див. етимологічні ряди 11-22).

11. іє. **tag-* > лат. *taxāre* (< **tagsāre*) > дфр. *taster* > са. *tasten* > англ. *taste*
12. герм. **drengkan* > да. *drincan* > са. *drinken* > англ. *drink*
13. іє. **geus-* > лат. **gust-* > сфр. *desgouster* > да. *degust*, *gust*, *gustation*, *gustative*, *gusto*, *gustatory*, *disgust*

14. іє. *smeg(h)- > герм. *smakja > да. smāccan > са. smaken > англ. smack
15. іє. *sap > лат. *sap-(ere) > плат. saporare > дфр. savourer > англ. savour
16. іє. *seuk- > герм. *sūk- > да. sūcan > са. souken, soken > англ. suck
17. іє. *seup-, seub- > герм. *sup- > да. sūpan > са. soupen, suppen > англ. sup
18. іє. *s^welk- > герм. *swelkh-/*swelg- > да. swelgan > са. swelwen, swolowen > англ. swallow
19. іє. *ed- > герм. *etanan > да. etan > са. eten > англ. eat
20. іє. *leiġh- > герм. likkon > да. liccian > са. licken > англ. lick
21. іє. *g^were-/g^wrō- > лат. gurguliō > нлат. gurges > дфр. gorge > са. gorget > англ. gorge
22. іє. *g^were-/g^wrō- > лат. devorare > дфр. devorer > са. devouren > англ. devour

Отже, етимологічний аналіз разом з порівняльно-історичним методом уможливили систематизувати і класифікувати походження англійських сенсорних дієслів на позначення ольфакторного та дегустативного сприйняття. Установлено, що семантика англійських сенсорних дієслів на позначення ольфакторного та дегустативного сприйняття історично взаємозв'язана, вони мають спільні індоєвропейські та прагерманські основи. Виявлено закономірності діахронного семантичного розвитку сенсорних дієслів і побудована типологія їх семантичних змін. З'ясовано, що на всіх етапах розвитку англійські сенсорні дієслова індоєвропейської та прагерманської етимології зберегли своє первинне значення „чуттєве сприйняття”. У результаті етимологічного та семантичного аналізів на основі порівняльно-історичного методу відтворено фрагмент формування прошарку сенсорних дієслів ольфакторного та дегустативного сприйняття в англійській мовній картині світу.

Список використаних джерел

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Амосова Н. Н. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1956. – 220 с.
2. Балашова Л. В. Когнитивный тип метафоры в диахронии / Л.В. Балашова // Вестник Омского университета. – 1999. – Вып. 4. – С. 81–84.
3. Баранникова Л. И. О соотношении системного и диахронического подходов к языку (к истории вопроса) / Л.И. Баранникова // Язык и общество. Диахронический аспект в изучении языка : межвузовский сб. научн. тр. – Саратов, 1997. – Вып. 11. – С. 3–6.
4. Брагина А. А. Диахрония в синхронии – как процесс развития языка / А. А. Брагина // Русский язык: исторические судьбы и современность : сб. тезисов по материалам I Международного конгресса исследователей русского языка, 13-16 марта 2001 г. / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, Рос. академия наук [и др.]. – М. : МГУ, 2001. – С. 8–9.
5. Бруннер К. История английского языка : 2 т. в одной кн. / К. Бруннер ; [пер. с англ. С. Х. Васильевой; под ред. Б. А. Ильина]. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2008. – 720 с.
6. Буніятова І. Р. Основні підходи до вивчення складного речення в синхронії та діахронії / І. Р. Буніятова // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – 2002. – Вип. 6. – С. 360–369. – (Сер. Філологія. Педагогіка. Психологія).
7. Домбровская И. В. Динамика и прогностика лексико-семантической группы зрительного восприятия в американском варианте английского языка / И. В. Домбровская // Вестник ВГУ. – Воронеж, 2005. – №2. – С. 165–167. – (Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”).
8. Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии : проект «Каталога семантических переходов» / А. А. Зализняк // ВЯ. – 2001. – №2. – С. 13–25.
9. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 5 т. / Левицкий В. В. – Черновцы: Рута, 2000 – 2005.
10. Левицкий В. В. Основы германистики / Левицкий В. В. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 527 с.
11. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / Мейе А. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 512 с.
12. Шухардт Гуго Избранные статьи по языкознанию / Шухардт Гуго. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 296 с.
13. Andersen Henning Synchrony, Diachrony, and Evolution / Henning Andersen ; ed. Nedergaard Thomsen, Ole. // Competing Models of Linguistic Change. – 2006. – Pp. 59–90.
14. Blank A. Words and Concepts in Time / A. Blank, eds. R.K. von Heusinger Eckardt, C. Schwarze. // Words in Time. Diachronic Semantics from Different Points of View. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2003. – 415 pp. – (Trends in Linguistics).
15. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M. A. Toller. – Oxford: At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London: Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.

16. Kluge F. English Etymology : A Selected Glossary serving as an Introduction to the History of the English Language / F. Kluge, F. Lutz. – Strassburg: Karl J. Trübner, 1898. – 234 p.
17. Mayhew M. A. Concise Dictionary of Middle English From A.D. 1150 to 1580 / M. A. Mayhew, W. W. Skeat. – Oxford: At the Clarendon Press, 1888. – 272 p.
18. Mueller Ed. Etymologisches Woerterbuch der Englischen Sprache / Mueller E. – Coethen: Druck und Verlag von Paul Schettler, 1865. – 572 p.
19. Skeat W. W. An Etymological Dictionary of the English Language / Skeat W. W. – Oxford: At the Clarendon Press, 1910. – 780 p.

АНОТАЦІЯ. У статті відстежується та аналізується етимологія англійських сенсорних дієслів ольфакторного та дегустативного сприйняття. Виявлено закономірності їх діахронного семантичного розвитку і побудована типологія їх семантичних змін.

Ключові слова: етимологія, індоєвропейська, прагерманська основа, сенсорні дієслова.

Summary. The given paper focuses on the analysis of the etymology of the English sensorial verbs that denote olfactive and degustative perception. It traces back their evolution from Indo-European and Teutonic stems that contained the corresponding sensorial components. The dynamics of the English sensorial verbs that denote olfactive and degustative perception is determined. The regularities of their diachronic semantic development are found out and the typology of their semantic changes was formed. The etymological analysis proved that the evolution of the semantics of the English sensorial verbs that denote olfactive and degustative perception goes back to the roots of the Indo-European and Teutonic protolanguages. The similarity between the English sensorial verbs that denote olfactive and degustative perception and lexemes of other cognate languages is determined with the help of internal and external reconstruction. The relative chronology technique helped to trace the succession of their development in time. It was found out that in the Indo-European protolanguage there were a great number of lexemes that represented the sensorial component of olfactive and degustative perception or they had a denotative meaning of olfactive and degustative perception. It was determined that not all of these verbs outlined their direct development in the Teutonic protolanguage. It was defined that there were some cases, when Indo-European stems, denoting olfactive and degustative perception, became apparent in the group of the Teutonic protolanguage only partially. It means that having the corresponding sensorial component they served as a stem for a formation of particular words in some Germanic languages besides the English language. In the given paper the etymological and semantic analyses together with the comparative historical method helped to reconstruct a fragment of formation of a lay of the English sensorial verbs of olfactive and degustative perception as a part of the whole English language picture.

Key words: etymology, Indo-European, Teutonic stems and roots, sensorial verbs.

Отримано: 18.03.2016 р.

УДК [811.161.1]’373.7

Григораш А.М.

ФРАЗЕОЛОГИЯ И МЕДИЦИНА: УСТОЙЧИВЫЕ СОЧЕТАНИЯ С БАЗОВЫМ КОМПОНЕНТОМ “СИНДРОМ” (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ УКРАИНЫ)

Постановка проблемы. Устойчивые сочетания с базовым компонентом «синдром» чрезвычайно популярны на страницах современной русскоязычной прессы Украины. При этом тематически и семантически они относятся к разным сферам бытия, и прежде всего – к медицине. В связи с этим следует отметить, что научно-популярные газетные статьи на тему «как сохранить здоровье» всегда пользовались стабильным успехом среди читающей прессу публики. Поэтому неудивительно, что после распада Советского Союза в обиход граждан Украины вошли, помимо прочих новых реалий (политических, экономических, культурных, бытовых и т.п.), заболевания, которые в Советском Союзе не существовали в принципе: «В России уже давно прижилось понятие «синдром менеджера». Так врачи описывают человека 35-50 лет, который несколько лет работает без отпусков и выходных, много курит и находится в условиях постоянного стресса. Такой пациент, как правило, страдает хроническими головными болями, артериальной гипертонией, аритмиями, иногда и ишемической болезнью сердца» (Наталия Анисимова.